

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Факультет психології

Кафедра загальної та соціальної психології

Алла Мудрик

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ:

навчально-методичні матеріали до курсу
(для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка»
на базі неповної вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»
заочної форми навчання)

Луцьк 2013

УДК [159.9 (075.8)]

ББК 88.36я73 - 9

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол 6 від 20 березня)

Рецензенти:

Кульчицька А. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Іванашко О. Є. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Загальна психологія : навч-метод. матеріали до курсу. / Алла Богданівна Мудрик. – Луцьк, 2013. – 37 с.

М 89. Навчально-методичні матеріали до курсу побудовані з урахуванням того, що частина матеріалу з курсу вивчається студентами самостійно. За умов, що на лекції відведена незначна кількість годин, то цей вид навчальної діяльності передбачає ознайомлення студентів лише із основними категоріями і поняттями, методами та психологічними теоріями предмета.

Виходячи з цього, в навчально-методичному виданні пропонується виклад тем курсу, основні тези теми, основні положення до теми, завдання для самостійної роботи студентів. Завдання сформульовані таким чином, щоб можна було засвоїти основні категорії загальної психології, історичні передумови і перспективи розвитку загальної психології, її напрями та галузі, структуру, задачі та методи науки, її міждисциплінарні зв'язки з іншими науками та оволодіти практичними навичками проведення психологічних досліджень з використанням основних методів цієї дисципліни.

Для цілісного уявлення про навчальний курс у навчально-методичному виданні представлені тематичні огляди лекційного курсу, теоретичні матеріали, питання для практичних занять, тестові завдання для складання заліку та перелік літературних джерел, рекомендованих для опрацювання.

Рекомендовано студентам I курсу напряму підготовки 6.010106 спеціальності «Соціальна педагогіка» на базі неповної вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» заочної форми навчання.

УДК [159.9 (075.8)]

ББК 88.36я73 - 9

М-89

© Мудрик А.Б. (укладання), 2013.

© Східноєвропейський національний
Університет імені Лесі Українки, 2013

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Опис навчального курсу.....	4
3. Структура курсу.....	5
4. Тематичний план курсу.....	5
5. Тематичний план практичних (семінарських) занять.....	22
6. Орієнтовний перелік тестових завдань для складання заліку.....	23
7. Джерела, рекомендовані для опрацювання.....	36

1. ВСТУП

Курс «Загальна психологія» є одним із перших курсів психологічних дисциплін, що читаються у студентів педагогічних спеціальностей. Тому цей курс є основою для подальшого вивчення студентами інших психолого-педагогічних дисциплін.

Курс «Загальна психологія» має міждисциплінарні зв'язки з такими дисциплінами: «Соціальна психологія», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія» та ін.

Головною метою курсу є оволодіння психологічними знаннями для успішного вивчення подальших теоретичних, практичних та прикладних навчальних курсів психологічного циклу. В процесі вивчення дисципліни студенти повинні засвоїти основні категорії загальної психології, історичні передумови і перспективи розвитку психології, її напрями та галузі, структуру, задачі та методи науки, її міждисциплінарні зв'язки з іншими науками. Курс надає студентам можливість отримати комплекс теоретичних знань у галузі загальної психології та оволодіти практичними навичками проведення психологічних досліджень з використанням основних методів цієї дисципліни.

Завданнями курсу «Загальна психологія» є теоретична та практична підготовка студентів з питань:

- предмету, об'єкту, завдань, напрямів, галузей й методів загальної психології
- історії становлення та перспективи розвитку загальної психології
- етапи становлення предмету психології як науки
- розвитку психіки та свідомості
- особливостей пізнавальної діяльності особистості
- індивідуально-типологічних особливостей особистості

Вимоги до знань й умінь студентів.

Після вивчення курсу «Загальна психологія» студенти повинні **знати:**

- предмет, завдання, методи науки
- основний категоріально-понятійний апарат дисципліни
- етапи становлення предмету психології як науки
- психологічні закономірності та механізми розвитку психіки та свідомості
- психологічні характеристики психічних процесів, властивостей та станів особистості.

Вміти:

- вільно володіти категоріально-понятійним апаратом дисципліни
- використовувати різні методи діагностичної роботи для вивчення й аналізу психологічних явищ.

2. ОПИС НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Галузь знань, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу
Галузь знань: 0101 Педагогічна освіта Напрямок підготовки: 6.010106 – «Соціальна педагогіка» Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Кількість кредитів, відповідних ECTS: 2 Загальна кількість годин: 72 Тип курсу: обов'язковий Рік підготовки: (3) Семестр: 1 Лекції: 6 Практичні: 2 Індивідуальна робота: 32 Самостійна робота: 32 Вид контролю: залік

3. СТРУКТУРА КУРСУ

Тема	Кількість годин, відведених на:			
	лекції	практичні заняття	самостійну роботу	індивідуальну роботу
Тема 1. Загальна психологія як наукова дисципліна, її предмет, об'єкт, завдання та методи	2		10	10
Тема 2. Психологічні механізми та закономірності розвитку психіки та свідомості. Емоційна сфера особистості. Індивідуально-психологічні особливості особистості	2	2	12	10
Тема 3. Когнітивна сфера особистості. Пізнавальні процеси	2		10	12
Всього годин	6	2	32	32

4. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

Тема 1. Загальна психологія як наукова дисципліна, її предмет, об'єкт, завдання та методи

Загальна психологія як наука про закономірності і функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності тварин та людини.

Фундаментальні проблеми психології: психофізіологічна; психопрактична; психогностична та психосоціальна.

Етапи становлення предмету психології як науки.

Психіка як предмет психології.

Закономірності виникнення, розвитку і прояви психіки, а також психічні процеси, стани та властивості людини як об'єкт психологічної науки.

Сучасний стан психологічної науки.

Основні напрями психологічної науки: біхевіоризм, гештальтпсихологія, психоаналіз, когнітивна психологія, гуманістична психологія.

Галузі сучасної психології.

Міждисциплінарні зв'язки загальної психології з іншими науками.

Методи дослідження загальної психології: спостереження; опитування; експеримент, моделювання, контент-аналіз та інші.

Основні положення

Характеристика психології як науки

Термін «психологія» вперше ввів Християн Вольф в своїх книгах «Рациональна психологія» та «Емпірична психологія», опублікованих в 1732 – 1734 рр. Термін був утворений з грецьких слів «psyche» (душа) і «logos» (наука).

Т.ч., психологія – це наука про душу. У наш час замість поняття «душа» використовують поняття «психіка».

Психологія це:

- наука, що вивчає факти, закономірності і механізми психіки;
- наука, що вивчає свідоме психічне відображення людиною дійсності в формі відчуттів, сприймань, мислення, почуттів та інших процесів і явищ психіки;
- наука про закономірності і функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності тварин та людини.

Фундаментальні проблеми психології

- психофізіологічна – розв'язує питання про те, яким чином співвідносяться між собою психіка та нервова система;
- психопрактична – досліджує принципи формування психіки людини в процесі діяльності та залежність цієї діяльності від психіки;
- психогностична – стосується відповідності психічного відображення дійсності самій цій дійсності;
- психосоціальна – розглядає характер залежності психіки людини від суспільства, в якому вона перебуває.

Етапи становлення предмету психології як науки

Першим етапом в становленні предмету психології є вивчення душі. Наші предки припускали, що в тілі людини поміщена інша істота, зайнята розшифровкою того, що бачать очі, чують вуха і відчуває шкіра. Цю «душу», або «тінь» наділяли здатністю виходити на волю, поки людина спить, і жити своїм життям. Перші грецькі філософи вважали цю ідею за примітивну, але вони були переконані, що в кожній людині є щось, що дозволяє їй думати, ухвалювати рішення, хвилюватися, володіти собою. Цей «дух» був чимось нематеріальним, схожим на полум'я або на подих. Арістотель висунув концепцію душі як функції тіла, а не чогось зовнішнього стосовно нього феномену. Центр «псюхе» знаходиться в серці. Починаючи з II-го століття нашої ери, вважалося, що душа знаходиться в мозку.

Лише у епоху Відродження склалися ближчі до наукових уявлення про світ і людину. Французький філософ Рене Декарт створив теорію, що пояснювала поведінку на основі механістичної моделі. Він відкрив рефлекторну природу поведінки. У цей час виникло поняття «рефлекс». У твердженнях Декарта міститься постулат про те, що перше, що виявляє людина в собі – це її власна свідомість. І з XIX-го століття психологія почала вважати за свій предмет свідомість.

Отже, *другий етап в становленні предмету психології – це психологія свідомості.* Основне завдання психології полягає тепер в тому, щоб піддати аналізу стан і зміст свідомості.

Вільгельм Вундт створив у 1879 р. першу в історії науки лабораторію по вивченню свідомості. Саме з цього часу психологія стає самостійною наукою. В результаті діяльності цієї лабораторії була виконана велика робота по опису загальної картини і властивостей свідомості: різноманіття її змісту, динаміки тощо. Все це було вивчено за допомогою методу інтроспекції (самоспостереження). Цей метод швидко вичерпав себе і психологія зайшла у безвихідь. На початку XX-го століття виникла кризова ситуація. Її причини:

- 1) відрив психології від практики;
- 2) використання методу інтроспекції як основного;
- 3) неможливість пояснити ряд основних проблем самої психології. Головним чином – зв'язок психічних явищ з фізіологічними і поведінкою людини.

Наука далі розвиватися не могла. В результаті було зроблено декілька спроб подолання цієї кризи. В цей час виникає кілька самостійних напрямків психології, кожен з яких пропонує свій предмет психології і, відповідно, методи.

Таким чином, *третьім етапом становлення предмету психології є множинність предметів:* поведінка, несвідоме, діяльність, системність психічного образу, особистість, соціальна група, організація тощо.

Таким чином, узагальнивши погляди науковців, можемо зазначити, що *предметом психології є поняття психіки.*

Об'єктом психологічної науки є закономірності виникнення, розвитку і прояви психіки, а також психічні процеси, стани та властивості людини як біосоціальної системи, тобто унікальної істоти, що представляє собою поєднання біологічних та соціальних якостей.

Сучасний стан психологічної науки

Основні напрями, які успішно функціонують і сьогодні.

1. Біхевіоризм

Основоположник біхевіоризму американський вчений Джон Уотсон замінив предмет психології на поведінку, а психічні явища оголосив принципово не пізнаваними природничонауковими методами.

Його завдання: 1) точно описати само поведінку; 2) з'ясувати ті фізичні стимули, від яких вона залежить; 3) встановити зв'язки, що існують між стимулами і поведінкою.

Відома формула біхевіоризму: стимул – реакція.

Проте повністю відмовитися від вивчення психічних феноменів не можна було. Тому з'явився необіхевіоризм, основи якого заклав Едуард Чейз Толмен в 30-х роках XX-го століття. Він відмовився від розуміння поведінки тільки як системи реакцій на стимули і ввів уявлення про іманентну активність організму, про доцільність поведінки. Тепер формула виглядала так: стимул – проміжна ланка – реакція. Проміжні змінні: цілі, очікування, когнітивна карта світу (тобто структура, що складається в мозку в результаті переробки інформації, що надходить з зовнішнього світу).

Методи біхевіористи запозичували з фізіології і біології.

Заслуги біхевіористів: досліджували поведінку і ставили питання об'єктивного підходу в психології, спрямованість наукового дослідження на зв'язок з практичними завданнями. Вивчали навик і навічання.

Недоліки: дослідження проводились на тваринах, а результати переносились на людей, не враховували свідомість.

Представники: Едуард Торндайк, Іван Петрович Павлов, Джон Бродес Уотсон, Едуард Чейз Толмен.

2. Гештальтпсихологія

Виникла в Німеччині. Назва походить від німецького слова «гештальт», що означає: образ, форма.

Гештальтпсихологія висунула програму вивчення психіки з погляду цілісних структур (гештальтів), первинних стосовно своїх компонентів.

Гештальтпсихологія виступила проти принципу розчленовування свідомості на елементи і побудови з них за законами асоціації або творчого синтезу складних психічних феноменів. Внутрішня системна організація цілого визначає властивості і функції створюючих його частин.

Предмет психології: системність психічного образу.

Методи: запозичували з математики і фізики.

Заслуги: ідеї гештальтпсихологів сприяли розвитку знання про психічні процеси, утвердженню системного підходу в психології, сприяли застосуванню в області психології теорій і понять, запозичених з природно-наукових досліджень.

Представники: Макс Вертгеймер, Вольфганг Келлер, Курт Левін, Курт Коффка.

3. Психоеаналіз

Часто називають «фрейдизмом» по імені творця З. Фрейда.

Психоеаналіз на відміну від перших двох напрямів не орієнтувався на точні і природничі науки, а прагнув знайти вихід з кризи в самій психології, утворивши тісніший зв'язок з медициною (зокрема, з психіатрією). Пояснює розвиток і структуру особистості ірраціональними психічними чинниками і факторами.

Предмет: несвідоме.

Свідомість і несвідоме стали ключовими поняттями. Несвідомому була відведена особливо важлива роль в поясненні людської поведінки.

Методи психоеаналізу: 1) метод вільних асоціацій, 2) метод аналізу сновидінь, 3) метод тлумачення помилкових дій (описки, обмовки, забування).

Структура особистості: ід, его, супер-его.

Заслуги фрейдизму: 1) прагнення отримувати знання, корисні для вирішення практичних завдань, 2) у науку введена проблема несвідомої мотивації, 3) розробка проблеми захисних механізмів психіки, 4) дослідження впливу дитячих травм на поведінку дорослої людини.

З ідей З. Фрейда в 30-их роках виріс новий напрям – неофрейдизм, який виник як соціальноорієнтована форма психоеаналізу. Фрейдизм і неофрейдизм об'єднує віра в існування і особливу роль несвідомого в психіці і поведінці людини, переконаність в наявності у людини багатьох стійких негативних явищ, названих «комплексами».

Представників неофрейдизму: Карл Густав Юнг, Альфред Адлер, Ерік Фромм, Анна Фрейд, Карен Хорні.

4. Когнітивна психологія

Виникла у зв'язку з розвитком кібернетики, інформатики. Головна увага спрямована на те, як людина сприймає, переробляє і зберігає різноманітну інформацію про світ і про себе, яким чином вона її використовує при прийнятті рішень і в повсякденній поведінці. Когнітивну психологію цікавить, як влаштована свідомість людини, її система знань.

Предмет: організація знання в пам'яті суб'єкта.

Заслуги: розвиток науки в області пізнавальних процесів, інтелекту.

Представники: Дж. Келлі, Д. Міллер, У. Найссер.

5. Гуманістична психологія.

Предмет: особистість, як унікальна цілісна система, яка є не щось заздалегідь задане, а «відкрита можливість» самоактуалізації, властива тільки людині.

Представники: Абрахам Маслоу, Карл Роджерс.

Подальший розвиток психології характеризується декількома тенденціями:

1) стирання меж між різними школами і напрямками;

2) вихід психології за рамки академічної науки в практичну;

3) збагачення методичного апарату досліджень за рахунок тих наук, з якими психологія має тісний контакт.

Галузі сучасної психології

Сучасна психологія представляє собою розгалужену систему наукових психологічних дисциплін та галузей – теоретичну, науково-прикладну та практичну.

До теоретичної психології належать: історія психології, загальна психологія, експериментальна, генетична, психологія особистості, соціальна, порівняльна, диференціальна, психофізіологія та ін.

До науково-прикладної психології належать:

- за видом діяльності і поведінки людини – психологія праці, інженерна психологія, психологія управління та менеджменту, військова психологія, психологія спорту, авіа-космічна, транспортна та ін.;

- за критерієм розвитку людини – вікова психологія, педагогічна, медична, психологія аномального розвитку (дефектологія, сурдопсихологія, тифлопсихологія та ін.)

До практичної психології належать: психологічна служба сім'ї та соціального захисту населення, психологічна служба системи освіти, психологічна служба системи охорони здоров'я, практична, економічна, юридична та пенітенціарна (судово-виправна) психологія, психологія профвідбору та профорієнтації, соціально-психологічна служба в армії та ін.

Загальна характеристика методів дослідження

Існують різні класифікації і типології психологічних методів. Наприклад, всі методи можна розділити на два класи: суб'єктивні і об'єктивні. До суб'єктивних методів відносять інтроспекцію, яка привела науку до кризи на початку ХХ-го століття. В основі об'єктивних методів лежить принцип єдності свідомості і діяльності. Емпіричні методи поділяються на основні і допоміжні.

Основні методи: спостереження, опитування, експеримент, тестування, моделювання.

Допоміжні: контент-аналіз, біографічний метод, вивчення продуктів діяльності, графічний метод та інші.

Експеримент.

Основний метод для отримання нових психологічних фактів. Основна відмінність і перевага експерименту в тому, що дослідник може за бажанням викликати якийсь психічний процес або властивість, прослідкувати залежність психічного явища від зовнішніх умов. Проте експеримент не може бути застосований у будь-якому дослідницькому завданні.

Експеримент – цілеспрямоване вивчення об'єкта з метою виявлення раніше невідомих його властивостей (якостей) або перевірки правильності теоретичних положень, яке визначається певною пошуковою ідеєю і має чітко визначену мету. Експеримент неможливий без теоретичних положень, які він або підтверджує, або спростовує, тому є одним з найважливіших шляхів розвитку сучасної науки.

Види експерименту:

1. Констатуючий, у процесі якого констатується певний взаємозв'язок між впливом на об'єкт експерименту та результатом цього впливу.

2. Контролюючий, у процесі якого відбувається контроль за результатами впливу на об'єкт дослідження та ефективності цього впливу.

3. Лабораторний, який проводиться в лабораторних умовах із застосуванням спеціального обладнання і має довготривалу дію, яка дозволяє створити штучні умови для багаторазового підтвердження отриманих результатів. Цей вид експерименту виграє в точності результатів, але поступається в ступені відповідності реальному життю.

4. Природний – організовується і проводиться в звичайних життєвих умовах, де експериментатор практично не втручається в хід подій, що відбуваються, фіксуючи їх в тому вигляді, в якому вони розгортаються самі по собі.

Спостереження – організоване сприйняття. Зустрічається й інше, не менш стисле, визначення: «сплановане сприйняття». Більш розгорнуто: спостереження – це цілеспрямоване, організоване і фіксоване сприйняття психічних явищ з метою їх вивчення в певних умовах.

До психологічного спостереження як наукового методу ставляться такі вимоги:

1) цілеспрямованість, 2) вибірковість, 3) плановість, 4) системність, 5) організованість, 6) фіксованість, 7) адекватність, 8) повнота.

Різновиди спостереження визначаються цілями, об'єктом, ситуацією дослідження. Зазвичай розрізняють наступні види спостереження:

1. Об'єктивне - самоспостереження.
2. Польове - лабораторне.
3. Індивідуальне - колективне.
4. Випадкове - навмисне.
5. Систематичне - несистематичне.
6. Повне - неповне.
7. Суцільне - вибіркове.
8. Констатуюче - оцінююче.
9. Стандартизоване - не стандартизоване.
10. Відкрите - приховане.
11. Включене - невключене.
12. Пряме - непряме (опосередковане).
13. Спровоковане - неспровоковане.

Опитування.

Це може бути бесіда, анкета або інтерв'ю. Вони дають інформацію про мотивацію психічної діяльності людини, про суб'єктивну оцінку людиною своїх дій, про цілі, припущення, громадську думку. До цього методу слід віднести і метод експертних оцінок. Його широко застосовують при діагностиці особи. Як експерти можуть виступати компетентні особи, знайомі з досліджуваним: вихователі, класні керівники, спортивні тренери, однокласники тощо.

Різновиди методу опитування.

1. Усне. Застосовується у тому випадку, коли бажано ще вести спостереження за реакціями і поведінкою людини, що відповідає на питання. Недолік – велика витрата часу і необхідність глибокої професійної підготовки дослідника.

2. Письмове. Дозволяє охопити більшу кількість людей. Найбільш поширена його форма – анкета. Недолік – неможливо врахувати реакції людини.

3. Вільне. Перелік питань і можливих відповідей на них заздалегідь не обмежений. Може бути усним і письмовим. Він дозволяє змінювати тактику в процесі опитування, зміст і кількість питань, що ставляться, і отримувати нестандартні відповіді.

4. Стандартизоване. Кількість питань і можливих відповідей передбачена заздалегідь. Перевага – економний в часі.

Тестування.

Тест – (з англ. «Test»– проба) це метод отримання інформації про індивідуальні особливості розвитку окремих властивостей психіки конкретної людини. Тестування – це спеціалізований метод психодіагностичного дослідження, застосовуючи який можна отримати точну кількісну характеристику явища, що вивчається. Воно припускає чітку процедуру збору первинних даних та подальшу їх інтерпретацію.

Види тестів.

- за формою проведення: групові; індивідуальні;
- за метою: для класифікації; для розподілу; для відбору;
- за ознакою, що вивчається: тести інтелекту; тести досягнень; тести спеціальних здібностей; особистісні тести (ситуативні, опитувальники, проєктивні).

Тест-завдання припускає оцінку психіки і поведінки людини на базі того, що вона робить. Частіше це серія спеціальних завдань, за підсумками виконання яких судять про наявність або відсутність і ступінь розвитку у неї якості, що вивчається. Тест-опитувальники базуються на системі заздалегідь продуманих і відібраних питань, за відповідями яких можна судити про психологічні якості досліджуваного.

Проєктивні тести. В їх основі лежить механізм проєкції, згідно якому неусвідомлювані особисті якості, особливо недоліки, людина схильна приписувати іншим людям. Позитивний момент такого виду тестування – більш інформативний, немає проблеми соціальної бажаності, виявляє деякі явища, властивості особи, яких не можна виявити ні в якому іншому виді тестування. Негативний – займає багато часу, труднощі інтерпретації, вимагає високої професійної кваліфікації з боку психолога.

За допомогою методу тестування визначаються індивідуальні особливості, а не загальна інформація.

Моделювання.

Як метод моделювання застосовується у тому випадку, коли дослідження явища іншими методами неможливе через складність або важкодоступність. Модель повинна повторювати основні параметри і передбачувати властивості феномену, що вивчається. Класифікуються на: математичне, логічне, технічне, кібернетичне.

Математичне моделювання – це формули, що виражають закони Бугера-Вебера, Вебера-Фехнера тощо. Логічні моделі використовуються при вивченні мислення людини. Технічне моделювання часто застосовується при вивченні сприйняття і пам'яті людини. Кібернетичне – використання в психології ідей математичного програмування на комп'ютерній техніці.

Самостійна робота з теми

Словникова робота: загальна психологія, об'єкт, предмет та завдання психології, напрямки психології, методи (спостереження; аналізу документів; опитування; інтерв'ювання; експерименту, тестування, моделювання).

Творчі завдання та проблемні ситуації

Теми рефератів:

1. Становлення і розвиток загальної психології як самостійної науки.
2. Перспективи розвитку загальної психології.
3. Місце загальної психології в системі наук.
4. Методи загальної психології.

Питання, винесені на самостійне опрацювання

1. Наукова, життєва, релігійна та народна психологія, парапсихологія як джерела знань про психіку.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть етапи становлення предмету психології.
2. Означте предмет, об'єкт та завдання загальної психології.
3. Які методи дослідження використовуються в загальній психології?
4. Яке місце займає загальна психологія у системі наук?

Тема 2. Психологічні механізми та закономірності розвитку психіки та свідомості.

Емоційна сфера особистості. Індивідуально-психологічні особливості особистості

Психіка як предмет психології.

Закономірності виникнення, розвитку і прояви психіки, а також психічні процеси, стани та властивості людини як об'єкт психологічної науки.

Психічне відображення.

Особливості психічного відображення.

Психічний образ, властивості психічного образу.

Форми прояву психіки: психічні процеси, властивості і стани.

Емоційна сфера особистості. Емоції. Класифікації емоцій. Функції емоцій.

Основні положення

Поняття психіки

Психіка – це системна властивість високоорганізованої матерії, що полягає в активному відображенні суб'єктом об'єктивного світу, в побудові картини світу і саморегуляції та реалізації на цій основі своєї поведінки і діяльності.

Психіка – це властивість високоорганізованої матерії активно відображати реальність навколишнього світу.

Відображення – це загальна властивість матерії, що полягає у відтворенні особливостей відображувального об'єкту або процесу.

Цією властивістю володіє вся матерія – жива і нежива. У неживій природі це може бути фізична і хімічна взаємодія речовин (промінь світла відбивається від дзеркала, дифузія тощо). Живій матерії властиві біологічні форми відображення. Це може бути психічне відображення, а може і суто фізіологічне (процеси метаболізму).

Особливості психічного відображення.

1. Приналежність індивідові, суб'єктові всього того, що він відображає – думки, відчуття, прагнення, все те, що складає внутрішній зміст нашого життя.

Якщо внаслідок психічного відображення виник певний образ, то його у суб'єкта відняти вже не вдасться нікому.

2. Психіка відображає об'єктивну реальність, те, що існує зовні і незалежно від неї.

В результаті психічного відображення виникає образ предметів реального світу. Ми можемо лише перетворювати, комбінувати і змінювати в розмірах і формах те, що відобразила наша психіка.

3. При фізичному відображенні обов'язково йде зміна предметів, речовин, що вступили у взаємодію (промінь світла міняє напрями, при дифузії змінюється склад обох речовин). А при психічному відображенні – матеріальний світ не змінюється, змінюється лише внутрішній психічний світ.

Отже, внаслідок психічного відображення ми будемо певний образ.

Властивості психічного образу.

1. Образ володіє ідеальністю (він існує тільки в голові людини, не існує його матеріалізації, його не можна зважити, до нього не можна доторкнутися).

2. Образ суб'єктивний. (психічний образ містить в собі ті властивості, які важливі суб'єктові, що відображає. Оскільки образ суб'єктивний, то він неминуче несе на собі «відбиток» окремої особи. Образ не існує поза конкретною особистістю, він залежить від розвитку нервової системи і мозку, від стану організму в цілому, від досвіду конкретної особи тощо).

3. Образ об'єктивний. (зміст нашого психічного відображення більш менш вірно відображає предмет).

4. Образ демонструє неповноту відображення. (оскільки образ предмету ідеальний, суб'єктивний, несе на собі «відбиток» конкретної особи, то не може відобразити все те різноманіття властивостей, зв'язків, суті, які включені в об'єкт психічного відображення. Світ, як відомо, одночасно і пізнаваний, і не пізнаваний).

Форми прояву психіки.

1. Психічні процеси.

2. Психічні властивості.

3. Психічні стани.

Філогенез і онтогенез психіки

Щоб зрозуміти сутність психіки, необхідно звернутись до рефлекторної теорії відображення. Ця теорія є природничо-науковим фундаментом сучасної психології. Відповідно до цієї теорії, в основі ВНД лежить рефлекс, за допомогою якого здійснюються всі життєві акти.

Теорія рефлекторного відображення дозволила виділити одну з найважливіших категорій психології – свідомість. Щоб підійти до цього поняття, слід розглянути питання про філогенез психіки, який можна простежити саме на теорії відображення.

Філогенез – (від греч. Phyle – рід, плем'я, вигляд, вид і genos – походження) історичне формування групи організмів.

Філогенез психіки – це процес виникнення і історичного розвитку психіки і поведінки тварин, виникнення і еволюції форм свідомості в процесі історії людства.

Отже, філогенез – це процес історичного розвитку живих організмів. Філогенез психіки, відповідно до теорії відображення, можна коротко окреслити наступним чином. Найпростішим організмам властивий найнижчий щабель відображення – подразливість. Це здатність організму відповідати на впливи зовнішнього середовища шляхом елементарної адаптації, наприклад до температурних змін. Для більш високоорганізованих істот властиві більш складні форми адаптації, що відбуваються вже на рівні фізіології. Це м'язові скорочення, передача збудження через нервові клітини між периферичною і центральною нервовою системою, формування рефлексів. Подібні реакції свідчать про наявність у живого організму психіки.

Онтогенез – (від греч. – Ontos – існування) процес розвитку індивідуального організму. Вивчається формування основних структур психіки індивіда від зачаття до смерті.

Антропогенез – (від греч. – Antropos – людина) процес походження людини (Homo sapiens). Вивчаються і морфологічні перетворення, і якнайглибші якісні зміни поведінки і психіки від людиноподібної мавпи до сучасної людини.

Поняття свідомості

Свідомість представляє собою основну категорію при вивченні психічних явищ. Категорія свідомості є найбільш великою в термінологічному апараті психологічної науки після категорії психіки.

Свідомість людини виникла і розвивалася разом з розвитком суспільства. Головною умовою виникнення і розвитку людської свідомості є сумісна, продуктивна, опосередкована мовою, спільна діяльність людей.

Індивідуальна свідомість, ймовірно, виникла в процесі колективної діяльності як необхідна умова її організації. Так само, і в онтогенезі виникає і починає розвиватися індивідуальна свідомість дитини. Тобто, щоб вона розвивалася, необхідна спільна діяльність і спілкування дорослого з дитиною.

В онтогенезі свідомість розвивається у тому випадку, коли дитина живе спільно з дорослими, спільно з ними діє і тому набуває загальнолюдського способу ставлення до об'єктивної дійсності.

На початку свого розвитку свідомість людини спрямована на зовнішній світ. Людина усвідомлює, що знаходиться поза ним. Завдяки органам чуття вона сприймає цей світ як окремий від неї. Пізніше з'являється здатність до рефлексії, тобто усвідомлення того, що сама людина для себе може і повинна стати об'єктом пізнання.

2. Другий напрям розвитку свідомості пов'язаний з розвитком мислення і поступовим з'єднанням думки зі словом. Мислення людини, розвиваючись, все більше проникає в суть речей. Паралельно з цим розвивається мова. Слова мови наповнюються все більш глибоким сенсом і, нарешті перетворюються на поняття. Слово-поняття і є одиниця свідомості, а напрям, в якому воно виникає, називають понятійним.

3. Третій напрям – історичний напрям розвитку свідомості. Кожна нова історична епоха своєрідно відбивається в свідомості її сучасників, і із зміною історичних умов існування людей змінюється їх свідомість. (наприклад, міфологічна свідомість стародавнього грека і релігійна свідомість жителя середніх віків).

Під свідомістю розуміється не просто психічне відображення дійсності, а вища форма цілеспрямованого психічного відображення дійсності суспільно розвиненою людиною. Життєвий сенс свідомості полягає в тому, щоб вірно орієнтуватися в світі, пізнавати і перетворювати його на основі суспільної практики.

Свідомість – це вища, властива тільки людині і пов'язана з мовою функція мозку, що полягає в узагальненому, оціночному і цілеспрямованому відображенні і конструктивно-творчому перетворенні дійсності, в попередній уявній побудові дій і передбаченні їх результатів, у розумному регулюванні і самоконтролі поведінки людини.

Свідомість характеризується: активністю, спрямованістю на предмет (свідомість – це завжди свідомість чого-небудь); здібністю до рефлексії і самоспостереження (усвідомлення самої свідомості); мотиваційно-ціннісним характером і різним ступенем (рівнями) ясності.

Форми прояву психіки: психічні процеси, властивості і стани

Психічні процеси – складні утворення, в яких беруть участь різні психофізіологічні функції та різні сторони свідомості. Психічні процеси мають свій специфічний зміст (пізнавальні, емоційні, вольові) і розкриваються через розвиток цього змісту.

Психічні (психологічні) стани – мінливі стани людини, які описують у термінах психології. Як правило, емоційно насичені, виникають під впливом життєвих обставин, стану здоров'я, ряду інших факторів. Психічні стани, як й інші психічні явища, існують у вигляді переживань, ідей в свідомості людини та в тій частині психіки, яку називають несвідоме. Це означає, що їх неможливо сприйняти за допомогою органів відчуттів та дослідити методами природничих наук.

Серед психічних станів згадуються: емоції; увага; тривожність; установки; задоволення-незадоволення; апатія-натхнення; ейфорія; бадьорість-втома та інші.

Деякі психічні стани можна розглядати як складні явища психофізіологічного походження.

Психічний стан – один з можливих режимів життєдіяльності людини, на фізіологічному рівні відрізняється визначеними енергетичними характеристиками, а на психологічному рівні – системою психологічних фільтрів, що забезпечують специфічне сприйняття зовнішнього світу.

Психічні стани є основними класами психічних явищ, які вивчає психологія. Психічні стани впливають на протікання психічних процесів, а, повторюючись часто, набираючи стійкість, можуть включитися до структури особистості в якості її специфічної властивості. Оскільки в кожному психічному стані присутні психологічні, фізіологічні та поведінкові компоненти, то в описах природи станів можна зустріти поняття різних наук (загальної психології, фізіології, медицини, психології праці тощо.), що створює додаткові труднощі для дослідників, що займаються даною проблемою. На сьогодні немає єдиного погляду на проблему станів, оскільки стани особистості можна розглядати в двох аспектах. Вони є одночасно як зрізами динаміки особистості, так і інтегральними реакціями особистості, зумовленими поведінковими потребами, цілями активності й адаптивності в оточуючому середовищі.

Системоутворюючим фактором для станів можна вважати актуальну потребу, яка ініціює той чи інший психологічний стан. Якщо вимоги зовнішнього середовища сприяють швидкому та легкому задоволенню потреби, то це сприяє виникненню позитивного стану – радості, натхнення, захоплення тощо, а якщо імовірність задоволення низька або відсутня, то стан буде негативним за емоційним знаком.

Труднощі класифікації психічних станів полягають в тому, що часто вони перетинаються або навіть збігаються один з одним настільки тісно, що їх достатньо складно розмежувати – наприклад, стан деякої напруженості часто з'являється на тлі станів втоми, монотонії, агресії і ряду інших станів. Тим не менш, існує багато варіантів їх класифікацій. Найчастіше їх поділяють на емоційні, пізнавальні, мотиваційні, вольові. Узагальнюючи поточні характеристики функціонування основних інтеграторів психіки (особистості, інтелекту, свідомості), використовують терміни стан особистості, стан інтелекту, стан свідомості. Описано і продовжують вивчатися й інші класи станів: функціональні, психофізіологічні, астеничні, кризові, гіпнотичні та інші стани.

Психічні властивості – більш-менш стійкі індивідуальні психологічні особливості, що проявляються у поведінці та визначають людину як особистість, відмінну від інших людей.

Поняття властивості психіки поруч з її станом та процесами використовують для психологічного опису проявів внутрішньої душевної реальності особи. Серед психічних властивостей найчастіше згадують: темперамент, характер, здібності.

Темперамент (від лат. Temperare – змішувати в належних співвідношеннях, підігрівати, охолоджувати, уповільнювати, керувати) характеризує динамічний бік психічних реакцій людини – їх темп, швидкість, ритм та інтенсивність. Існує основні 4 типи темпераменту: сангвінічний, флегматичний, холеричний, меланхолічний.

Характер – сукупність стійких індивідуально-психологічних властивостей людини, які виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, у ставленні до колективу, до інших людей, праці, навколишнього світу та самої себе.

Серед істотних властивостей людини є її здібності. Здібності – це своєрідні властивості людини, її інтелекту, що виявляються в навчальній, трудовій, особливо науковій та іншій діяльності і є необхідною умовою її успіху.

Емоційна сфера особистості

Емоції (від фр. Emotion – «хвилювання», «збудження») – складний стан організму, що припускає тілесні зміни розпоширеного характеру – в диханні, пульсі, залозо-виділеннях тощо – і на ментальному рівні, стан збудження чи хвилювання, що позначається сильними почуттями, і зазвичай імпульсом щодо певної форми поведінки.

Фахівці проводять відмінність між поняттям «емоція» і поняттями «почуття», «афект», «настрій» і «переживання».

На відміну від почуттів, емоції не мають об'єктної прив'язки: вони виникають не щодо когось чи чого-небудь, а стосовно ситуації в цілому. «Мені страшно» – це емоція, а «Я боюся цієї людини» – це почуття. У зв'язку з цим емоції, на відміну від почуттів, не можуть бути амбівалентними: як тільки ставлення до чогось стає одночасно і поганим і хорошим, це щось можна назвати об'єктом, а емоційні процеси стосовно нього – почуттями.

На відміну від афектів, емоції можуть практично не мати зовнішніх проявів, вони значно триваліші за часом і слабші за силою.

На відміну від настроїв, емоції можуть змінюватися досить швидко і протікати досить інтенсивно.

Класи емоційних станів:

1. Настрій – найпоширеніший емоційний стан, що характеризується слабкою інтенсивністю, тривалістю, іноді невизначеністю та неясністю переживань. Виділяють чотири основні причини та обставини, що змінюють настрій: 1) органічні процеси (хвороба, втома погіршують настрій; здоров'я, повноцінний сон піднімають настрій); 2) зовнішнє середовище (бруд, шум, важке повітря, неприємний колір погіршують настрій; чистота, тиша, свіже повітря, затишок піднімають настрій); 3) взаємовідносини між людьми (образ, грубість погіршують настрій; привітність, довіра, такт піднімають настрій); 4) мислені процеси (образи, в яких відображаються негативні емоції погіршують настрій; образи, в яких відображаються позитивні емоції піднімають настрій);).

2. Пристрасть – виразне, визначене, сильне, глибоке, тривале, усвідомлене емоційне переживання. Воно активізує діяльність людини, підпорядковує собі всі її думки та вчинки, мобілізує на подолання перешкод, на досягнення поставленої мети. Пристрасть до улюбленої справи (наприклад, до спорту, до музики) дозволяє досягти значних успіхів, пристрасть до боротьби (у широкому значенні цього слова) породжує мужність. Однак пристрасть може не лише формувати особистість, але й зруйнувати її (наприклад, пристрасть до азартних ігор, алкоголю, наркотиків).

3. Афект – емоційне переживання, що характеризується різко вираженою інтенсивністю та відносною короткочасністю. Це вже не радість, а захоплення; не горе, а відчай; не страх, а жах; не гнів, а лють.

Класифікація емоцій:

1) за ступенем збудження чи заспокоєння розрізняють:

- стеничні емоції – підштовхують до вчинків, висловів, збільшують напругу сил. Людині важко мовчати, не діяти активно (радість, впевненість, тріумф, страх, злість);

- астеничні емоції – характеризуються пасивністю, бездіяльністю (страждання, неспокій, страх).

2) за наявністю відтінків задоволення або незадоволення розрізняють:

- позитивні емоції – породжуються узгодженням обставин з нормами, що відповідають світогляду цієї особи (задоволення, радість, захват, замилювання, самовдоволення, упевненість, задоволеність собою, повага, довіра, симпатія, ніжність, любов, подяка, спокійна совість, полегшення, безпека, каяття, каяття совісті, й ін.);

- негативні емоції – породжуються відхиленням обставин від параметрів життєдіяльності конкретної людини як особистості (горе (скорбота), невдоволення, туга, сум, нудьга, розпач, засмучення, тривога, переляк, страх, жах, жалість, жаль, розчарування, образа, гнів, презирство,

обурення, гордість, ворожість, заздрість, ненависть, злість, ревності, сумнів, розгубленість, зніяковілість, сором, стид, відроза тощо д.).

Також окремо виділяють: нижчі емоції, що пов'язані з безумовно-рефлекторною діяльністю, ґрунтуються на інстинктах та є їх вищим виразом (емоції голоду, спраги, егоїзму тощо) і вищі, дійсно людські емоції-почуття: обов'язку, любові, товариства, сорому тощо/

10 фундаментальних емоцій (за К. Изардом): цікавість, радість, здивування, гнів, горе, огида, відроза, страх, сором та вина.

Емоції називаються фундаментальними, оскільки кожна з них має: 1) специфічні внутрішньо детерміновані нервові субстрати; 2) характерні мімічні або нервово-м'язові виразні комплекси; 3) відмінне суб'єктивне переживання або феноменологічну якість.

Жоден з цих компонентів не утворює емоцію самостійно. Цілісна емоція (або повний емоціональний процес) вимагає всіх цих трьох компонентів.

Міміка – універсальний спосіб прояву емоцій серед людей незалежно від расової та соціальної приналежності. Центр розпізнавання емоцій розташовується в правій півкулі головного мозку і має відмінну від центру розпізнавання осіб локалізацію.

Існує так званий *феномен «емоційного зараження»* – емоції, особливо в середовищі стадних тварин, проявлені в поведінці однієї особини, викликають схожі емоції у інших особин, які ці прояви спостерігають. У людському середовищі цей ефект так само присутній і особливо помітний в поведінці натовпів.

Функції емоцій:

1. Сигнальна. Її сутність полягає у тому, щоб подавати емоційний сигнал як реакцію на той чи інший вплив зовнішнього середовища і внутрішній стан організму.

2. Пізнавальна. Емоційна система рідко функціонує незалежно від інших. Деякі емоції або комплекси емоцій завжди взаємодіють із сенсорно-перцептивною, когнітивною і руховою системами. Емоції можуть як стимулювати, так і пригнічувати процес пізнання.

3. Мотиваційна. Емоції є складовою мотивації і всього процесу довільного керування. Без них не обходиться оцінювання досягнутих результатів. Вони суб'єктивно забарвлюють усе, що відбувається навколо людини і в ній. Самі по собі емоції не є мотивами. У мотиваційному процесі вони проявляються як енергетичний підсилювач спонук до задоволення потреби в емоційних відчуттях і переживаннях, якщо людина усвідомлює їх як цінність.

4. Регулятивна. Емоції можуть регулювати функціонування як окремих психічних процесів, так і діяльність людини в цілому. Позитивний емоційний фон підвищує якість діяльності, негативний – знижує.

Самостійна робота з теми

Словникова робота: психіка, психічне відображення, психічний образ, свідомість філогенез й онтогенез психіки та свідомості, психічні процеси, психічні стани, психічні властивості, емоційна сфера особистості, емоції, настрої, пристрасть, афект, класифікації емоцій, функції емоцій.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Теми рефератів:

1. Змінені стани свідомості: медитація, транс, гетеросугестія, аутосугестія. Можливі механізми їх пояснення.

2. Вплив медичних та наркотичних препаратів на свідомість людини.

3. Паранормальні явища: механізми та природа їх прояву.

Питання, винесені на самостійне опрацювання

1. Роль емоцій у житті людини.

2. Прояв емоцій у тварин.

3. Властивості психічних станів.

4. Класифікації психічних станів.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «психіка».

2. Як ви розумієте поняття «свідомість»?

3. Чи властива свідомість тваринам?

4. Охарактеризуйте поняття «психічне відображення». Які форми психічного відображення ви знаєте?
5. Назвіть форми прояву психіки.
6. Які психічні процеси ви знаєте?
7. Які психічні стани ви знаєте?
8. Які психічні властивості ви знаєте?
9. Охарактеризуйте феномен «емоційна сфера особистості».
10. Дайте визначення поняття «емоція».
11. Назвіть основні функції емоцій.
12. Які класифікації емоцій ви знаєте?
13. Назвіть 10 фундаментальних емоцій.

Тема 3. Когнітивна сфера особистості. Пізнавальні процеси.

Поняття про відчуття. Фізіологічна основа відчуттів. Природа відчуттів. Види та закономірності відчуттів.

Загальна характеристика сприймання. Фізіологічна основа сприймання. Види та закономірності сприймання.

Загальна характеристика пам'яті. Види пам'яті.

Загальна характеристика уваги. Види уваги.

Поняття про мислення як вищу психічну функцію людини. Види мислення та їх характеристики.

Поняття про уяву. Види уяви.

Основні положення

Категорія відчуття в психології

Під *відчуттям* в психології розуміють відображення в психіці окремих властивостей предметів зовнішнього світу, яке виникає при їх безпосередньому впливові на рецептори органів відчуття.

Відчуття вважається найпростішим пізнавальним актом через який живі істоти отримують інформацію про зовнішнє середовище і стани власного організму. Відчуття несуть відомості про світло, колір, запах, звук, про характер поверхні з якою стикається шкіра, про температуру оточуючого повітря, про голод, спрагу.

В психології явища пов'язані з відчуттями прийнято також називати *сенсорними* – від лат. (Sensus – відчуття.). В результаті процесу відчуття у живого організму формується елементарний чуттєвий – *сенсорний образ*. Таким чином відчуття основа всякої пізнавальної діяльності, умова психічного розвитку, чуттєва основа свідомості індивіда. Втрата здатності відчувати веде до втрати всіх каналів зв'язку людини зі світом

Процес відчуття забезпечується на фізіологічному рівні наявністю *рецепторів* – спеціалізованих клітин нервової системи, які здатні перетворювати тільки певні види енергії в процес нервового збудження. Рецептори є периферичним відділом аналізатора – спеціального нервового апарату, який складається з рецепторів, провідних шляхів і відповідної зони в коркових областях головного мозку. При подразненні рецептора нервовий імпульс по аферентному (доцентровому) нерву передається у відповідні мозкові центри, які включають складні комплекси нейронів. Після переробки в мозкових центрах, збудження по еферентному (відцентровому нерву) повертається до рецептора і виявляється в рухових реакціях рецептора, що регулюють процес відчуття.

Види відчуттів і критерії їх класифікації

Відчуття поділяються на групи і види залежно від подразників, які їх викликають, і тих аналізаторів, які пристосовані до їх сприймання. Відповідно виділяють три групи: 1) *екстероцептивні* (одержувані ззовні), 2) *інтроцептивні* (одержувані з внутрішніх органів), і 3) *пропріоцептивні* (ті, що отримуються від рухових органів).

До *екстероцептивних відчуттів* належать зорові, слухові, нюхові, смакові, дотикові (тактильні), термічні, больові відчуття.

Вони поділяються на контактні і дистантні. Контактні відчуття сигналізують про подразники які безпосередньо діють на рецептори – смак і дотик. Дистантні відчуття відображають властивості довколишніх предметів, які знаходяться на певній відстані від рецептора. Це нюх, слух і зір.

Тактильні, температурні і больові відчуття відносять до шкірних відчуттів.

Тактильні відчуття виникають внаслідок дії механічних подразників на поверхню шкіри. Тактильні відчуття - це відчуття доторку і тиску.

Температурні відчуття – відчуття холоду і тепла відіграють велику роль у взаємодії організму з зовнішніми середовищем.

Больові відчуття виникають під дією різних за своєю природою подразників які приводять до пошкодження тканин організму. Вони відіграють важливу роль в захисних реакціях організму.

Нюхові відчуття, які відіграють важливе значення в житті тварин, в житті людини грають істотну меншу роль. Вони сигналізують про свіжість їжі, чистоту повітря тощо.

Смакові відчуття тісно пов'язані з нюховими через їх роль в процесі харчування. Виділяють чотири види смакових відчуттів – солодкі, солоні, кислі і гіркі.

Слухові відчуття формуються при перетворенні енергії коливань тиску повітря. Ці коливання вловлюються і передаються до рецепторної частини вуха «завитка» через складну систему мембран і кісточок. Гучність звуку залежить від амплітуди коливань. Висота звуку залежить від частоти звукових коливань.

Зорові відчуття сприймаються рецепторами, які розміщені на сітківці ока. Око людини розрізняє більше 7 млн. відтінків кольору, а в мові є більш як 7,5 тисяч назв кольорів.

До *інтроцептивних* відносять – органічні відчуття, які дають інформацію про стан і потреби організму. Органічні відчуття – це відчуття, які відображають стан функціональних систем організму. До органічних відчуттів найчастіше відносять відчуття голоду, спраги, нудоти, задухи, відчуття пов'язані статевою і серцево-судинною системою. Вони відіграють важливу роль в свідомій регуляції поведінки індивіда.

До *пропріоцептивних* відносять кінестетичні і статичні почуття, які дають інформацію про положення і рух тіла і його окремих частин. Кінестетичні відчуття – це відчуття, які відображають положення і рух одних частин тіла відносно інших. Статичні відчуття – це відчуття які відображають положення і переміщення тіла в просторі.

Відчуття, що формуються вестибулярною системою організму іноді називають *вестибулярними відчуттями*. Вестибулярні відчуття відіграють головну роль в утриманні положення рівноваги тіла і стабілізації зорових відчуттів.

Загальні закономірності відчуттів

Загальними закономірностями відчуття є їх *якість, просторова локалізація, тривалість і інтенсивність*.

Якість відчуттів – це ознака сенсорного образу, яка дозволяє відрізнити його від такого ж образу іншої модальності. Слухові відчуття відрізняються по якості від зорових. Якість відчуття розрізняється в межах одного виду. Так слухові відчуття відрізняються за висотою і тембром.

Просторова локалізація відчуттів відтворення у відчуттях місцезнаходження діючого подразника. Локалізація дистантних відчуттів вказує на місцезнаходження подразників в просторі, локалізація контактних - вказує на місце їх безпосередньої дії на ділянки шкіри.

Тривалість відчуттів залежить від часу, протягом якого сенсорний образ не змінює своєї якості. При цьому відчуття виникають не відразу після початку дії подразника, а через деякий період, який називається латентним (від лат. *latentis*) – прихований.

Інтенсивність відчуттів – кількісна характеристика яскравості і виразності відображення предметів і явищ. Воно залежить від сили подразнення, стану аналізатора. Цю сторону відчуттів вивчає такий розділ психології як психофізика.

Явища, що впливають на чутливість:

- *адаптація* – від. (лат. *adapto* – пристосовую) – зміна чутливості аналізатора в бік її зниження або підвищення під впливом постійно діючого подразника. Процес адаптації зорової чутливості можна спостерігати при різких змінах освітлення. Він супроводжується підвищенням чутливості ока в темряві і зниженням чутливості при яскравому світлі.

- *взаємодія* – зміна чутливості одного аналізатора, під впливом стану іншого. Так відомо, що звуки певної частоти-можуть загострювати чи притуплювати зорову чутливість, що приємні запахи як правило знижують нижній абсолютний поріг чутливості зорового аналізатора, а неприємні підвищують, що слабке світло посилює слухову чутливість, а сильне послаблює її.

- *сенсibilізація* – це підвищення чутливості аналізатора під час дії специфічних чи неспецифічних подразників: Сенсibilізація найчастіше є наслідком посилення збудливості центральних відділів аналізаторів. Причинами такого посилення можуть бути зміни в роботі залоз внутрішньої секреції (наприклад у жінок при вагітності), вплив на аналізатор попереднього подразника, (при дії короточасного світла на око, стан тривоги чи очікування значущого подразника. Це гострота зору у мисливців, дотику у шліфувальників, смаку в дегустаторів. Випадком сенсibilізації може вважатись підвищення чутливості внаслідок компенсації – посилення роботи одного аналізатора за відсутності іншого. Так у сліпих краще розвинений слух, у глухих зір.

- *синестезія* (одночасне відчуття) – перенесення якості одного відчуття на інше, внаслідок чого до відчуття специфічного для даного аналізатора додається відчуття, неспецифічне Синестезія виявляється у вигляді «кольорового слуху» при якому звук, поряд з слуховими відчуттями викликає і зорові (кольорово забарвлені).

Загальна характеристика сприймання

Сприймання – це психічний процес, що полягає в цілісному відображенні предметів і явищ навколишнього світу під безпосереднім впливом фізичних подразників на рецептори органів відчуття. Результатом цього процесу є «*перцептивний образ*».

В українській мові використовується також термін *сприйняття*, під яким найчастіше розуміють результат процесу *сприймання*. В спеціальній літературі часто використовується англomовний синонім сприймання – *перцепція*.

Сприймання має суб'єктивний характер, оскільки тісно пов'язане з попереднім досвідом і знаннями людини. Сприймання – це складний психічний процес, в який разом з відчуттями залучаються пам'ять, мислення, уява.

Залежність сприймання від попереднього досвіду людини, її інтересів і знань називається *апперцепцією*.

Види сприймання

В залежності від переважаючої ролі тих чи інших органів відчуттів розрізняють *зорове, слухове, дотикове, нюхове і смакове сприймання*.

Серед складних форм сприймання найчастіше виділяють *сприймання часу, простору і руху*.

Сприймання часу – відображення тривалості, послідовності і швидкості подій і явищ зовнішнього світу.

Сприймання простору – відображення форми і розмірів оточуючих предметів, напрямку і віддалі до них.

Сприймання руху – відображення просторового переміщення предметів в часі.

Основні характеристики і властивості сприймання

До основних властивостей сприймання найчастіше відносять:

1. *Цілісність* сприймання – яка вказує на інтегральний характер перцептивного образу, єдність у сприйманні різних властивостей і сторін предмету.

2. *Предметність* сприймання полягає у співвіднесенні перцептивного образу з предметами оточуючої дійсності, (а не їх зображеннями або уявленнями про них).

3. *Осмысленість* сприймання пов'язана з усвідомленням сутності предметів, які сприймаються, можливості співставити їх з предметами, що сприймалися раніше і висловити припущення про їх сутність. Значення осмысленості сприймання добре ілюструється процесом сприймання рідної і незнайомої мови.

4. *Узагальненість* сприймання – відображення окремих предметів як представників певного класу об'єктів оточуючої дійсності.

5. *Константність* сприймання – характеризується відносною постійністю форми, величини і кольору предметів, завдяки чому ми можемо пізнати предмети в різній обстановці.

6. *Вибірковість* або *селективність* сприймання – проявляється в переважному виділенні одних предметів чи їх окремих сторін в порівнянні з іншими. Вибірковість відображує активний і спрямований характер сприймання.

Виділяють також характеристики сприймання, які характеризують показники продуктивності, якості і надійності перцептивної діяльності. До них відносять:

1. *Об'єм* сприймання – кількість об'єктів, яку може сприйняти людина на протязі однієї фіксації.

2. *Швидкість* сприймання – час необхідний для адекватного сприймання відповідного предмету чи явища.

3. *Точність* сприймання – відповідність перцептивного образу предмету, що сприймається і задачі, що стоїть перед людиною.

4. *Повнота* – ступінь такої відповідності.

Загальна характеристика уваги

Увага – спрямованість і зосередженість свідомості на певних об'єктах чи якійсь діяльності.

Спрямованість чи *вибірковість* уваги проявляється в різних формах. Вибір об'єктів уваги пов'язаний з аналізом величезної кількості інформації, що неперервно йде з зовнішнього світу. Ця орієнтовно-дослідницька діяльність проходить в значній мірі на рівні підсвідомості. Виділення в свідомості окремих об'єктів пов'язано з їх об'єктивними характеристиками і суб'єктивними особливостями їх сприймання. *Підсвідома* увагу привертають незвичайного вигляду предмети чи ваше ім'я. *Свідоме* виділення якихось об'єктів відбувається в цілеспрямованій пізнавальній діяльності. Свідоме вибірковість уваги проявляється в діяльності, що носить характер пошуку, контролю, вибору.

Зосередженість уваги передбачає таку її організацію, яка забезпечує глибину, точність і ясність відображення в свідомості об'єктів пізнання. Можна дивитися, але не бачити, слухати, але не чути.

Види уваги

В психології розрізняють *зовнішню* увагу – спрямовану на зовнішній світ, і *внутрішню* – спрямовану на власні думки і переживання.

В залежності від спрямованості і вольових зусиль розрізняють *мимовільну* і *довільну* увагу.

Мимовільна увага відзначається стихійністю виникнення, відсутністю зусиль для її виникнення і збереження. Часові характеристики такої уваги надзвичайно мінливі. Спалахнувши вона може тут же згаснути, а якась неординарна подія чи явище може приковувати її тривалий час. Це особливо характерно для дітей. Мимовільну увагу викликає два ряди причин: особливості оточуючих предметів і явищ (їх новизна, інтенсивність, динамічність) і суб'єктивні фактори в яких проявляється вибіркове відношення людини до оточення.

Довільна увага викликається свідомо. Це активне спрямоване зосередження свідомості, підтримання певного рівня якого, пов'язане з вольовими зусиллями. Його функціонування зумовлено завданням, яке стоїть перед людиною. Довільна увага інтенсивно розвивається в ігровій, учбовій і виробничій діяльності. Поседнання довільної уваги з сприятливими зовнішніми і внутрішніми умовами діяльності надає увазі особливий характер. При поступовому наростанні зацікавленості в виконуваній роботі можливе поступове зникання необхідності в вольовому зусиллі для її підтримування. Такий варіант довільної уваги виділяють іноді в спеціальний вид – *післядовільну* увагу.

Індивідуальні особливості уваги

Індивідуальні особливості уваги людини характеризуються такими властивостями як *стійкість*, *здатність до переключення*, *розподіленість*, *обсяг*.

Стійкість уваги характеризує здатність підтримувати достатній рівень уваги тривалий час і здатність протистояти відволікаючим обставинам і випадковим завадам. Абсолютної стійкості уваги не буває і вона може періодично коливатись.

Здатність до переключення – це можливість вільно міняти об'єкт уваги.

Під *розподіленістю* уваги розуміють її розосередженість між кількома об'єктами одночасно.

Обсяг уваги характеризується кількістю об'єктів, які сприймаються одномоментно.

Фактори, що впливають на процес уваги

Важливий фактор уваги – *ставлення* до об'єкту пізнання. Цікава справа приковує увагу.

Своєрідний фактор уваги - *установка*, тобто неусвідомлювана, готовність сприймати предмети і явища чи діяти з ними певним чином. Установка тісно пов'язана з явищем апперцепції. Установка може істотно впливати на увагу людини, внаслідок чого людина може не помічати нових важливих деталей чи закономірностей спостережуваного. І навпаки різка розбіжність між спостережуваним і установкою може викликати значний спалах зацікавленості..

Важливим фактором який впливає на привернення уваги має *інтенсивність* подразника. Гучний звук, яскраве світло привертають нашу увагу мимоволі.

Привертають увагу *динамічні* особливості об'єктів – мерехтіння світла, звуки що міняються по висоті чи в певному ритмі. Дуже важко утримувати увагу на монотонній мові.

Важливою причиною привернення уваги є *новизна і незвичність* предметів і явищ.

Загальна характеристика пам'яті

Під *пам'яттю* звичайно розуміють здатність індивіду зафіксувати, зберігати і відтворювати інформацію про отриманий в минулому досвід. Ці процеси, пов'язані з пам'яттю в спеціальній літературі називають *мнемічними*.

В залежності від особливостей матеріалу запам'ятовування. П. П. Блонський поділяв пам'ять на чотири види:

- *рухову (моторну)* – пам'ять на різні рухи і їх системи, що дозволяє формувати різні моторні навички;
- *емоційну(афективну)* – пам'ять на почуття;
- *образну* – пам'ять на сприймання;
- *словесно-логічну(вербальну)* – пам'ять засновану на розумінні смислу інформації, що виражається мовою.

В залежності від тривалості збереження інформацію розрізняють *сенсорну, короточасну і тривалу пам'ять*.

Сенсорна пам'ять – примітивний процес, що існує на рівні рецепторів. Сліди в ній зберігаються лише порядку 1/4 секунди. За цей час мозок на підсвідомому рівні вирішує завдання чи привернути увагу свідомості до сигналів, що поступили.

Якщо інформація досягає свідомості, то вона певний перебуває в *короткотривалій* пам'яті. При цьому вона або обслуговує актуальну діяльність (тоді говорять про *оперативну* пам'ять), або ж приймається рішення про необхідність збереження цієї інформації в *довготривалій* пам'яті. Вважається, що короточасна пам'ять зберігає інформацію на протязі приблизно 20 сек.

Відомо, що *об'єм короточасної пам'яті* обмежений, її об'єм становить 7 ± 2 одиниці інформації.

Тривала пам'ять служить для довгочасного збереження інформації. Ємність і тривалість тривалої пам'яті практично необмежені.

Спрямованість і усвідомленість мнемічних процесів відображає поділ пам'яті на *довільну і мимовільну*.

Мнемічні процеси

До мнемічних процесів відносять *запам'ятовування* (фіксація), *збереження* інформації (ретенція) і *відтворення* (репродукція). Важливим для діяльності свідомості є також процес *забування*.

Загальна характеристика категорії мислення

Мислення – це психічний процес який є узагальненим і опосередкованим відображенням загального і істотного в оточуючій дійсності;

Мислення це процес соціальне зумовлений. Прийоми і операції мислення мають соціальне походження. Вони формуються в результаті спеціальної навчальної діяльності і в тісному спілкуванні з іншими членами суспільства. У дитини, що росте без контакту з суспільним оточенням мислення або не розвивається або ж набуває спотворених неадекватних форм. Мислення спирається на знання здобуті в ході людської історії. Соціальний характер мають цілі мислительної діяльності.

Функціонально-операційна сторони мислення

До цієї сторони мислення відносять операції, прийоми і способи перетворення змістовної сторони в процесі мислення.

Найчастіше виділяють дві різні групи операцій мислення. Перша група складається з конкретних прийомів, що застосовуються до конкретних одиниць змісту (додавання чисел, узгодження слів в реченні) Друга група операцій характеризує загальні мислительні здібності (інтелект) і не пов'язана з певним конкретним змістом, а можуть застосовуватись до будь-якого змісту. До операцій цієї другої групи відносять як правило відносять *аналіз, синтез, узагальнення, порівняння і абстракцію*.

Під *аналізом* розуміють мисленеве розчленування об'єктів свідомості, виділення в них окремих їх частин, елементів, ознак і властивостей

Синтез – мисленеве об'єднання окремих частин, сторін, ознак і властивостей в одне ціле.

Абстрагування – мисленеве відокремлення одних ознак і властивостей предметів і явищ від інших їх рис і самих предметів. В мисленні ми відокремлюємо суттєві ознаки предметів від несуттєвих, необхідні від випадкових, форму від розмірів тощо.

Узагальнення – мисленеве виділення спільного в кількох різних предметах чи явищах. Узагальнення розкриває і виділяє ті однакові властивості, на основі яких можна групувати предмети по певній ознаці.

Порівняння – виділення спільних і відмінних ознак чи властивостей предметів. Порівняння дозволяє ділити предмети на класи виходячи з подібності і відмінності окремих предметів.

Загальна характеристика уяви

Під *уявою* найчастіше розуміють процес побудови образів предметів і явищ, на основі попереднього досвіду. Образи які створюються уявою відрізняються від образів пам'яті тим, що вони ніколи не сприймалися раніше. Тому образи уяви виникають в процесі перебудови і конструювання раніше сприйнятих образів, чи їх фрагментів. В цьому смислі образи уяви є новими, хоча і будуються на попередньому досвіді людини. Образи які виникають внаслідок роботи уяви називають *уявленнями*.

Розрізняють *довільну, й мимовільну* уяву. *Довільна уява* скеровується спеціальною метою створити образ того чи іншого предмета. *Мимовільна уява* створює образи які відображують бажання і потреби людини.

По ступеню вираженості активності суб'єкта розрізняють два види уяви *пасивну і активну*.

Пасивна уява характеризується створенням образів, які не втілюються в життя або створенням програм які не здійснюються чи взагалі не можуть бути здійснені. При цьому уява виступає як заміна діяльності, з допомогою якої людина відмовляється від необхідності діяти. Пасивна уява може бути навмисною і ненавмисною. Ненавмисна пасивна уява спостерігається при послабленні діяльності свідомості чи її розладі. Такі стани можуть виникати під час сну чи хвороби. Образи хворої уяви називають *мареннями*. Навмисна пасивна уява створює образи (*мріяння*) не пов'язані з волею, яка б сприяла їх втіленню в життя. Переважання мріань в процесах уяви свідчить про певні відхилення розвитку особистості.

Активну уяву поділяють на *репродуктивну і творчу*. Репродуктивна уява полягає в створенні нових для людини образів, що нагадають ті які людина вже бачила, або ж у відтворенні образів за словесним описом або кресленням. Творча уява передбачає самостійне створення нових образів, які реалізуються в оригінальних і цінних продуктах діяльності. Творча уява є невід'ємною складовою технічної, художньої і іншої творчості.

Особливою формою уяви є мрія. В мріях людина створює образи бажаного майбутнього. Синонімом уяви є фантазія.

Прийоми створення образів уяви

Для конструювання нових образів на основі раніше сприйнятого матеріалу уява використовує ряд спеціальних прийомів.

Одним з таких прийомів є *комбінування* – поєднання сприйнятих раніше образів в нових часто не звичних комбінаціях. Прикладом такого комбінування може бути поєднання в герої художнього твору рис кількох людей. Цей прийом використовується в конструюванні коли створювана річ повинна поєднувати властивості кількох речей(автомобілі-амфібії, ніж-ножиці)

Окремим випадком комбінування є *аглютинація* (склеювання) – коли в образі поєднуються фрагменти реальних предметів чи істот (сфінкс, кентавр, грифони, Янус)

Другим прийомом є *акцентування*, яке полягає в підкресленні вип'ячуванні окремих сторін явища, найчастіше використовується в карикатурі і шаржах. Нерідко досягається шляхом зміни пропорцій.

В уяві також застосовується прийом *гіперболізації* – умисного перебільшення або применшення яке часто використовується для створення фантастичних образів, особливо в казках (хлопчик-мізинчик, Дюймовочка, велетні). Часто такий прийом використовується для підкреслення внутрішніх рис героя.

Уява також широко використовує *схематизацію* – спрощенню образу шляхом усунення нехарактерних деталей. Цей прийом часто використовується в мультиплікації, дитячих малюнках, в піктограмах.

Тупізація полягає в виділенні суттєвого в однорідних явищах і предметах і втілення цього суттєвого в певному конкретному образі (стіл круглий, письмовий, кухонний тощо).

Самостійна робота з теми

Словникова робота: відчуття, види відчуттів, характеристики відчуттів, сприймання, види сприймання, аперцепція, закономірності сприймання, увага, види уваги, індивідуальні особливості уваги, пам'ять, види пам'яті, мнемічні процеси, мислення, мислительні операції, уява, види уяви, прийоми створення образів уяви.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Теми рефератів:

1. Фізіологічна основа відчуттів.
2. Фізіологічна основа сприймання.
3. Розвиток уваги у дітей. Увага, уважність і спостережливість.
4. Розвиток пам'яті у дітей. Індивідуальні особливості пам'яті.
5. Розвиток уяви у дітей.

Питання, винесені на самостійне опрацювання

1. Поняття про мову і мовлення.
2. Мова як друга сигнальна система.
3. Види мовлення.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «відчуття».
2. Які види відчуттів ви знаєте?
3. Назвіть основні закономірності відчуттів.
4. Дайте визначення поняття «сприймання».
5. Які види сприймання ви знаєте?
6. Назвіть основні властивості сприймання.
7. Дайте визначення феномену «увага».
8. Які види уваги ви знаєте?
9. Охарактеризуйте фактори, що впливають на процес уваги.
10. Дайте визначення поняття «пам'ять».
11. Які мнемічні процеси ви знаєте?
12. Назвіть та охарактеризуйте види пам'яті.
13. Дайте визначення поняття «мислення».
14. Назвіть та охарактеризуйте основні операції мислення.
15. Дайте визначення поняття «уява».
16. Які види уяви ви знаєте?

5. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ

Тема 2. Психологічні механізми та закономірності розвитку психіки та свідомості. Емоційна сфера особистості. Індивідуально-психологічні особливості особистості

Практичне заняття 1.

1. Зародження та розвиток психіки. Поняття чутливості як найпростішої форми психіки.
2. Генеза свідомості. Поняття самосвідомості.

3. Колективна та індивідуальна свідомість.
4. Фізіологічна основа емоцій.
5. Поняття темпераменту у психології.
6. Історія розвитку вчень про темперамент.
7. Психологічна характеристика типів темпераменту.
8. Поняття характеру у психології.
9. Проблема національного характеру.
10. Задатки, здібності, обдарованість, талант, геніальність.

6. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ЗАЛІКУ

1. Психологія – це наука, яка вивчає:

- 1) наука, що вивчає факти, закономірності і механізми психіки
- 2) наука, що вивчає свідоме психічне відображення людиною дійсності у формі відчуттів, сприймань, мислення, почуттів та інших процесів і явищ психіки
- 3) наука про закономірності і функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності тварин та людини
- 4) всі варіанти відповіді вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

2. Предметом вивчення психології є:

- 1) душа
- 2) психіка
- 3) свідомість
- 4) несвідоме
- 5) поведінка
- 6) діяльність
- 7) емоційна сфера особистості
- 8) мотиваційна сфера особистості
- 9) характер, темперамент
- 10) задатки, здібності
- 11) прояви несвідомого
- 12) свідоме і несвідоме
- 13) жодний варіант відповіді не вірний.

3. Об'єктом вивчення психології є:

- 1) душа
- 2) закономірності виникнення, розвитку і прояви психіки
- 3) психічні процеси, стани та властивості
- 4) закономірності розвитку людини
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

4. Психіка – це:

- 1) це властивість високоорганізованої матерії активно відображати реалії навколишнього світу
- 2) свідомість людини
- 3) свідоме і несвідоме
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

5. Найвищим рівнем розвитку психіки є:

- 1) свідомість
- 2) пізнавальна діяльність
- 3) свідоме і несвідоме

6. Вкажіть структуру особистості згідно психоаналітичного напрямку:

.....

7. Представниками гуманістичної психології є:

- 1) А. Адлер, К.-Г. Юнг, К. Хорні, Е. Фромм
- 2) А. Маслоу, К. Роджерс
- 3) Дж. Уотсон, Е. Толмен, Е. Торндайк, І. Павлов
- 4) М. Вертгеймер, В. Келлер, К. Левін, К. Коффка
- 5) Дж. Келлі, Д. Міллер. У. Найсер
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

8. Представниками психоаналізу є:

- 1) А. Адлер, К.-Г. Юнг, К. Хорні, Е. Фромм
- 2) А. Маслоу, К. Роджерс
- 3) Дж. Уотсон, Е. Толмен, Е. Торндайк, І. Павлов
- 4) М. Вертгеймер, В. Келлер, К. Левін, К. Коффка
- 5) Дж. Келлі, Д. Міллер. У. Найсер
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

9. Представниками когнітивної психології є:

- 1) А. Адлер, К.-Г. Юнг, К. Хорні, Е. Фромм
- 2) А. Маслоу, К. Роджерс
- 3) Дж. Уотсон, Е. Толмен, Е. Торндайк, І. Павлов
- 4) М. Вертгеймер, В. Келлер, К. Левін, К. Коффка
- 5) Дж. Келлі, Д. Міллер. У. Найсер
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

10. Представниками гештальт-психології є:

- 1) А. Адлер, К.-Г. Юнг, К. Хорні, Е. Фромм
- 2) А. Маслоу, К. Роджерс
- 3) Дж. Уотсон, Е. Толмен, Е. Торндайк, І. Павлов
- 4) М. Вертгеймер, В. Келлер, К. Левін, К. Коффка
- 5) Дж. Келлі, Д. Міллер. У. Найсер
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

11. Напрямок психології, який предметом психології визначав системність психічного образу:

- 1) психоаналіз;
- 2) гештальтпсихологія
- 3) гуманістична психологія
- 4) біхевіоризм
- 5) когнітивна психологія
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

12. Напрямок психології, який предметом вивчення визначав організацію знання в пам'яті суб'єкта:

- 1) психоаналіз
- 2) гештальтпсихологія
- 3) гуманістична психологія
- 4) біхевіоризм
- 5) когнітивна психологія

б) жодний варіант відповіді не вірний.

13. Напрямок психології, який предметом вивчення визначав несвідоме:

- 1) психоаналіз
- 2) гештальтпсихологія
- 3) гуманістична психологія
- 4) біхевіоризм
- 5) когнітивна психологія
- б) жодний варіант відповіді не вірний.

14. Напрямок психології, який предметом вивчення визначав особистість як унікальну цілісну систему:

- 1) психоаналіз
- 2) гештальтпсихологія
- 3) гуманістична психологія
- 4) біхевіоризм
- 5) когнітивна психологія
- б) жодний варіант відповіді не вірний.

15. Напрямок психології, який предметом вивчення визначав поведінку:

- 1) психоаналіз
- 2) гештальтпсихологія
- 3) гуманістична психологія
- 4) біхевіоризм
- 5) когнітивна психологія
- б) жодний варіант відповіді не вірний.

16. Однією із фундаментальних проблем психології є психофізична проблема. Вона вивчає (продовжити речення) .....

17. Однією із фундаментальних проблем психології є психопрактична проблема. Вона вивчає (продовжити речення) .....

18. Однією із фундаментальних проблем психології є психогностична проблема. Вона вивчає (продовжити речення) .....

19. Однією із фундаментальних проблем психології є психосоціальна проблема. Вона вивчає (продовжити речення) .....

20. Першим етапом у становленні предмету психологічної науки був етап вивчення (продовжити речення) .....

21. Другим етапом у становленні предмету психологічної науки був етап вивчення (продовжити речення) .....

22. Третім етапом у становленні предмету психологічної науки є (продовжити речення) .....

23. Вперше термін «психологія» ввів:

- 1) Вільгельм Вундт
- 2) Рене Декарт
- 3) Християн Вольф
- 4) Джон Уотсон
- 5) Макс Вертгеймер

- 6) Курт Левін
- 7) Зігмунд Фрейд
- 8) Абрахам Маслоу
- 9) Карл Роджерс
- 10) Карл Густав Юнг
- 11) Альфред Адлер
- 12) жодний варіант відповіді не вірний.

24. Першу наукову лабораторію створив у 1879 р.:

- 1) Вільгельм Вундт
- 2) Рене Декарт
- 3) Християн Вольф
- 4) Джон Уотсон
- 5) Макс Вертгеймер
- 6) Курт Левін
- 7) Зігмунд Фрейд
- 8) Абрахам Маслоу
- 9) Карл Роджерс
- 10) Карл Густав Юнг
- 11) Альфред Адлер
- 12) жодний варіант відповіді не вірний.

25. Які наукові дисципліни належать до теоретичної психології? (перерахуйте їх)

.....

26. Які наукові дисципліни належать до науково-прикладної психології?

.....

27. Які наукові дисципліни належать до практичної психології? (перерахуйте їх)

.....

28. Назвіть особливості психічного відображення.....

29. Назвіть властивості психічного образу.....

30. Назвіть форми прояву психіки.....

31. Філогенез психіки – це:

- 1) історичне формування групи організмів
- 2) процес виникнення і історичного розвитку психіки і поведінки тварин, виникнення і еволюція форм свідомості в процесі історії людства
- 3) процес історичного розвитку живих організмів
- 4) процес розвитку індивідуального організму
- 5) процес походження людини (*Homo sapiens*)
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

32. Антропогенез – це:

- 1) історичне формування групи організмів
- 2) процес виникнення і історичного розвитку психіки і поведінки тварин, виникнення і еволюція форм свідомості в процесі історії людства
- 3) процес історичного розвитку живих організмів
- 4) процес розвитку індивідуального організму
- 5) процес походження людини (*Homo sapiens*)
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

33. Свідомість – це:

- 1) найвища форма відображення дійсності
- 2) свідоме і несвідоме
- 3) всі варіанти відповідей вірні
- 4) жодний варіант відповіді не вірний.

34. Свідомість характеризується:

- 1) активністю
- 2) спрямованістю на предмет;
- 3) здібністю до рефлексії і самоспостереження;
- 4) мотиваційно-ціннісним характером
- 5) різним ступенем (рівнями) ясності
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

35. Основними методами психології є:

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз;
- 8) графічний метод
- 9) моделювання
- 10) всі варіанти відповідей вірні
- 11) жодний варіант відповіді не вірний.

36. Допоміжними методами психології є:

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз
- 8) графічний метод
- 9) моделювання
- 10) всі варіанти відповідей вірні
- 11) жодний варіант відповіді не вірний.

37. Метод психології, який може бути природнім і лабораторним:

- 1) спостереження
- 2) експеримент
- 3) тестування
- 4) опитування
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

38. Метод психології, що дає змогу отримати інформацію про індивідуальні особливості розвитку окремих властивостей психіки конкретної людини; спеціалізований метод психодіагностичного дослідження, застосовуючи яке можна отримати точну кількісну характеристику явища, що вивчається:

- 1) спостереження

- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз;
- 8) графічний метод
- 9) моделювання
- 10) всі варіанти відповідей вірні
- 11) жодний варіант відповіді не вірний.

39. Метод психології, який визначається як цілеспрямоване вивчення об'єкта з метою виявлення раніше невідомих його властивостей (якостей) або перевірки правильності теоретичних положень, яке визначається певною пошуковою ідеєю і має чітко визначену мету:

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз
- 8) графічний метод
- 9) моделювання
- 10) всі варіанти відповідей вірні
- 11) жодний варіант відповіді не вірний.

40. Метод психології, який визначається як цілеспрямоване, організоване і фіксоване сприйняття психічних явищ з метою їх вивчення в певних умовах:

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз
- 8) графічний метод
- 9) моделювання
- 10) всі варіанти відповідей вірні
- 11) жодний варіант відповіді не вірний.

41. До якого психологічного методу ставляться такі вимоги як цілеспрямованість, вибірковість, плановість, системність, організованість, фіксованість, адекватність, повнота?

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз
- 8) графічний метод
- 9) моделювання
- 10) всі варіанти відповідей вірні
- 11) жодний варіант відповіді не вірний.

42. Найпоширеніший емоційний стан, що характеризується слабкою інтенсивністю, тривалістю, іноді невизначеністю та неясністю переживань – це:

- 1) настрій
- 2) пристрасть
- 3) афект
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

43. Виразне, визначене, сильне, глибоке, тривале, усвідомлене емоційне переживання – це:

- 1) настрій
- 2) пристрасть
- 3) афект
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

44. Емоційне переживання, що характеризується різко вираженою інтенсивністю та відносною короткочасністю – це:

- 1) настрій
- 2) пристрасть
- 3) афект
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

45. Вкажіть 10 фундаментальних емоцій(за К. Ізардом):

- 1) цікавість
- 2) настрій
- 3) пристрасть
- 4) здивування
- 5) афект
- 6) радість
- 7) гнів
- 8) переляк
- 9) горе
- 10) огида
- 11) сила волі
- 12) відраза
- 13) відчай
- 14) щастя
- 15) страх
- 16) сором
- 17) вина
- 18) всі варіанти відповідей вірні
- 19) жодний варіант відповіді не вірний.

46. Функції емоцій:

- 1) пізнавальна
- 2) комунікативна
- 3) мотиваційна
- 4) регулятивна
- 5) сигнальна
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

47. Емоції, що підштовхують до вчинків, висловів, збільшують напругу сил:

- 1) стенічні
- 2) астенічні
- 3) позитивні
- 4) негативні
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

48. Емоції, що характеризуються пасивністю, бездіяльністю:

- 1) стенічні
- 2) астенічні
- 3) позитивні
- 4) негативні
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

49. Характеризує динамічний бік психічних реакцій людини – їх темп, швидкість, ритм та інтенсивність– це:

- 1) характер
- 2) темперамент
- 3) здібності
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

50. Сукупність стійких індивідуально-психологічних властивостей людини, які виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, у ставленні до колективу, до інших людей, праці, навколишнього світу та самої себе – це:

- 1) характер
- 2) темперамент
- 3) здібності
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

51. Своєрідні властивості людини, її інтелекту, що виявляються в навчальній, трудовій, особливо науковій та іншій діяльності і є необхідною умовою її успіху– це:

- 1) характер
- 2) темперамент
- 3) здібності
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

52. Відчуття – це:

- 1) психічний процес відображення у психіці окремих властивостей предметів зовнішнього світу, яке виникає при їх безпосередньому впливові на рецептори органів чуття
- 2) психічний процес цілісного відображення у психіці предметів і явищ зовнішнього світу, під безпосереднім впливом фізичних подразників на рецептори органів чуття
- 3) всі варіанти відповідей вірні
- 4) жодний варіант відповіді не вірний.

53. Сприймання – це:

- 1) психічний процес відображення у психіці окремих властивостей предметів зовнішнього світу, яке виникає при їх безпосередньому впливові на рецептори органів чуття
- 2) психічний процес цілісного відображення у психіці предметів і явищ зовнішнього світу, під безпосереднім впливом фізичних подразників на рецептори органів чуття

- 3) всі варіанти відповідей вірні
- 4) жодний варіант відповіді не вірний.

54. До екстероцептивних відчуттів відносять:

- 1) зорові
- 2) смакові
- 3) дотикові (тактильні)
- 4) слухові
- 5) нюхові
- 6) термічні
- 7) больові
- 8) кінестетичні
- 9) статичні
- 10) органічні
- 11) всі варіанти відповідей вірні
- 12) жодний варіант відповіді не вірний.

55. До інтроцептивних відчуттів відносять:

- 1) зорові
- 2) смакові
- 3) дотикові (тактильні)
- 4) слухові
- 5) нюхові
- 6) термічні
- 7) больові
- 8) кінестетичні
- 9) статичні
- 10) органічні
- 11) всі варіанти відповідей вірні
- 12) жодний варіант відповіді не вірний.

56. До пропріоцептивних відчуттів відносять:

- 1) зорові
- 2) смакові
- 3) дотикові (тактильні)
- 4) слухові
- 5) нюхові
- 6) термічні
- 7) больові
- 8) кінестетичні
- 9) статичні
- 10) органічні
- 11) всі варіанти відповідей вірні
- 12) жодний варіант відповіді не вірний.

57. Загальними закономірностями відчуттів є:

- 1) якість
- 2) тривалість
- 3) просторова локалізація
- 4) інтенсивність
- 5) цілісність
- 6) предметність
- 7) осмисленість
- 8) узагальненість

- 9) константність
- 10) вибірковість
- 11) всі варіанти відповідей вірні
- 12) жодний варіант відповіді не вірний.

58. Загальними характеристиками і властивостями сприймання є:

- 1) якість
- 2) тривалість
- 3) просторова локалізація
- 4) інтенсивність
- 5) цілісність
- 6) предметність
- 7) осмисленість
- 8) узагальненість
- 9) константність
- 10) вибірковість
- 11) всі варіанти відповідей вірні
- 12) жодний варіант відповіді не вірний.

59. Адаптація відчуттів – це:

- 1) зміна чутливості аналізатора в бік її зниження або підвищення під впливом постійно діючого подразника
- 2) зміна чутливості одного аналізатора під впливом стану іншого
- 3) підвищення чутливості аналізатора під час дії специфічних чи неспецифічних подразників
- 4) перенесення якості одного відчуття на інше, внаслідок чого до відчуття специфічного для даного аналізатора додається відчуття, неспецифічне для нього
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

60. Синестезія відчуттів – це:

- 1) зміна чутливості аналізатора в бік її зниження або підвищення під впливом постійно діючого подразника
- 2) зміна чутливості одного аналізатора під впливом стану іншого
- 3) підвищення чутливості аналізатора під час дії специфічних чи неспецифічних подразників
- 4) перенесення якості одного відчуття на інше, внаслідок чого до відчуття специфічного для даного аналізатора додається відчуття, неспецифічне для нього
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

61. Взаємодія відчуттів – це:

- 1) зміна чутливості аналізатора в бік її зниження або підвищення під впливом постійно діючого подразника
- 2) зміна чутливості одного аналізатора під впливом стану іншого
- 3) підвищення чутливості аналізатора під час дії специфічних чи неспецифічних подразників
- 4) перенесення якості одного відчуття на інше, внаслідок чого до відчуття специфічного для даного аналізатора додається відчуття, неспецифічне для нього
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

62. Сенсibilізація відчуттів – це:

- 1) зміна чутливості аналізатора в бік її зниження або підвищення під впливом постійно діючого подразника
- 2) зміна чутливості одного аналізатора під впливом стану іншого
- 3) підвищення чутливості аналізатора під час дії специфічних чи неспецифічних подразників
- 4) перенесення якості одного відчуття на інше, внаслідок чого до відчуття специфічного для даного аналізатора додається відчуття, неспецифічне для нього
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

63. Психічний процес, суть якого полягає у спрямованості та зосередженості свідомості на певних об'єктах – це:

- 1) пам'ять
- 2) увага
- 3) мислення
- 4) уява
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

64. Психічний процес, який є узагальненим і опосередкованим відображенням загального і істотного в оточуючій дійсності – це:

- 1) пам'ять
- 2) увага
- 3) мислення
- 4) уява
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

65. Психічний процес, суть якого полягає у здатності індивіда фіксувати, зберігати, відтворювати і забувати інформацію – це:

- 1) пам'ять
- 2) увага
- 3) мислення
- 4) уява
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

66. Психічний процес побудови образів і явищ а основі минулого досвіду – це:

- 1) пам'ять
- 2) увага
- 3) мислення
- 4) уява
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

67. Стійкість, здатність до переключення, обсяг, розподіленість – це властивості:

- 1) пам'яті
- 2) уваги
- 3) мислення
- 4) уяви
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

68. Мимовільна, довільна, активна, пасивна це види:

- 1) пам'яті
- 2) уваги
- 3) мислення
- 4) уяви
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

69. Мимовільна, довільна, після довільна, зовнішня, внутрішня – це види:

- 1) пам'яті
- 2) уваги

- 3) мислення
- 4) уяв
- 5) всі варіанти відповідей вірні.
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

70. Рухова (моторна), емоційна (афективна), образна, словесно-логічна (вербальна) – це види:

- 1) пам'яті;
- 2) уваги;
- 3) мислення;
- 4) уяви;
- 5) всі варіанти відповідей вірні.
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

71. Властивість уваги, яка полягає у здатності підтримувати достатній рівень уваги тривалий час і протистояти відволікаючим обставинам – це:

- 1) стійкість
- 2) здатність до переключення
- 3) розподіленість
- 4) обсяг
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

72. Властивість уваги, яка визначається як розосередженість між кількома об'єктами одночасно – це:

- 1) стійкість
- 2) здатність до переключення
- 3) розподіленість
- 4) обсяг
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

73. Властивість уваги, яка полягає у можливості вільно змінювати об'єкт уваги – це:

- 1) стійкість
- 2) здатність до переключення
- 3) розподіленість
- 4) обсяг
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

74. Властивість уваги, яка визначається кількістю об'єктів, які сприймаються одномоментно – це:

- 1) стійкість
- 2) здатність до переключення
- 3) розподіленість
- 4) обсяг
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

75. До мнемічних процесів відносять:

- 1) синтез
- 2) збереження
- 3) аналіз
- 4) запам'ятовування
- 5) схематизація

- 6) забування
- 7) узагальнення
- 8) відтворення
- 9) аналогія
- 10) структурування
- 11) всі варіанти відповідей вірні
- 12) жодний варіант відповіді не вірний.

76. Комбінування, аглютинація, гіперболізація, схематизація, типізація – це прийоми створення образів:

- 1) відчуття
- 2) сприймання
- 3) пам'яті
- 4) уваги
- 5) мислення
- 6) уяви
- 7) всі варіанти відповідей вірні
- 8) жодний варіант відповіді не вірний.

77. Із запропонованих слів слід вибрати ті, які характеризують такий психічний процес як увага: предметність, цілеспрямованість, інтенсивність, структурованість, здатність до переключення, активність, обсяг, аперцепція, стійкість, адаптація, осмисленість, якість, розподіленість, синтез, довільність, порівняння, синестезія, мимовільність, узагальнення, аналіз, константність, аналізатор.

78. Із запропонованих слів слід вибрати ті, які характеризують такий психічний процес як відчуття: предметність, цілеспрямованість, інтенсивність, структурованість, здатність до переключення, активність, обсяг, аперцепція, стійкість, адаптація, осмисленість, якість, розподіленість, синтез, довільність, порівняння, синестезія, мимовільність, узагальнення, аналіз, константність, аналізатор.

79. Із запропонованих слів слід вибрати ті, які характеризують такий психічний процес як сприймання: предметність, цілеспрямованість, інтенсивність, структурованість, здатність до переключення, активність, обсяг, аперцепція, стійкість, адаптація, осмисленість, якість, розподіленість, синтез, довільність, порівняння, синестезія, мимовільність, узагальнення, аналіз, константність, аналізатор.

80. Із запропонованих слів слід вибрати ті, які характеризують такий психічний процес як мислення: предметність, цілеспрямованість, інтенсивність, структурованість, здатність до переключення, активність, обсяг, аперцепція, стійкість, адаптація, осмисленість, якість, розподіленість, синтез, довільність, порівняння, синестезія, мимовільність, узагальнення, аналіз, константність, аналізатор.

7. ДЖЕРЕЛА, РЕКОМЕНДОВАНІ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ

Основна література

1. Варій М. Й. Загальна психологія : навчальний посібник / Мирон Йосипович Варій. – К. : «Центр учбової літератури», 2007. – 968 с.
2. Дубравська Д. М. Основи психології : навчальний посібник / Д. М. Дубравська. – Львів : Світ, 2001. – 280 с.
3. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Либідь, 2005. – 464 с.
4. Загальна психологія / За заг. ред. С. Д. Максименка. Підручник. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 704 с.
5. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник / Сергій Дмитрович Максименко, Валентин Олександрович Соловієнко. – К. : МАУП, 2000. – 256 с.
6. М'ясоїд П. А. Курс загальної психології: у 2 т. : підручник / П. А. М'ясоїд. – К. : Алеута, 2011. – 496 с.
7. Основи психології : підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К. : Либідь, 2002. – 630 с.
8. Скрипченко О. В. Загальна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. : посібник – К. : Каравела, 2012. – 464 с.
9. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2005. – 520 с.
10. Столяренко Л. Д. Основи психологии / Л. Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 721 с.
11. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія : навчальний посібник. / Т. Ф. Цигульська. – К. : Наукова думка, 2000. – 190 с.
12. Цимбалюк І. М. Психологія / І. М. Цимбалюк. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 304 с.

Додаткова література

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.
2. Гамезо М. В., Петрова Е. А., Орлова Л. М. Возрастная и педагогическая психология : учеб. пособие для студентов всех специальностей педагогических вузов / М. В. Гамезо, Е. А. Петрова, Л. М. Орлова. – М. : Педагогическое общество России, 2003. – 512 с.
3. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості : навчальний посібник / Т. С. Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 256 с.
4. Клименко В. В. Психологія творчості : навчальний посібник / В. В. Клименко. – К. : Центр навч. літератури, 2006. – 480 с.
5. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка : основні положення. Навчальний посібник / В. С. Лозниця. – К. : «ЕксОб», 1999. – 303 с.
6. Основи практичної психології : підручник / За заг. ред. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К. : Либідь, 2003. – 536 с.
7. Практикум із загальної психології / За ред. Т. І. Пашукової. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 204 с.
8. Психологія : підручник / За ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 390 с.
9. Русинка І. І. Психологія : навчальний посібник. / І. І. Русинка. – К. : Знання, 2007. – 367 с.
10. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навчальний посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2005. – 360 с.
11. Столяренко А. М. Психология и педагогика : учебное пособие. / А. М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 423 с.

Навчально-методичне видання

Алла Богданівна Мудрик

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО КУРСУ

Друкується в авторській редакції

Формат 60х84 1/16. Папір офс. Гарн. Таймс. Друк цифровий.
Обсяг 2,15 ум. друк.арк., 1,34 обл.-вид.арк. Тираж 100 пр.